

Nedenstående artikel bringes med venlig tilladelse fra Holger Lissner og *Hymnologi-Nordisk tidsskrift*, hvor artiklen oprindeligt blev bragt i nr. 3-4, 40. årgang 2011, side 146-160. (Klik på nedenstående grafik for at komme til Hymnologis hjemmeside)

To sangbøger og en i mente – en rapport fra salmeværkstedet

Tredjedagens lyse rum, 2001

De måske egnede

Da salmebogskommissionen havde barslet med betænkning nr. 1381, det lyseblå forslag til en ny salmebog i forsommeren 2000, blev spændingen om, hvad der kom med, og hvad der ikke kom med, afløst hos nogle af forfærdelse over, hvad der var foreslået skulle slippes ind i Den danske salmebog. Og hos andre af stor skuffelse. Var det virkelig alt, hvad der kunne blive godkendt af nye salmer til brug i de næste mange år ved folkekirkens gudstjenester?

Der var skrevet rigtig mange salmer i Danmark i de 30 år forinden. Ganske vist havde jeg i min ungdom fået at vide, at Grundtvig havde låst døren til salmeværkstedet og smidt nøglen væk. Og K.L. Aastrup talte om, at han var i en meget lille fagforening, for der var kun Harald Vilstrup og ham, der kunne skrive salmer. Men i forbindelse med det nybrud, som kom i 1960'erne, var vi nogle, der respektløst brød en bagdør til salmeværkstedet op og prøvede at skrive, som vi nu kunne. Ikke altid lige overbevisende, det skal jeg gerne indrømme, og det fik vi da også at vide med store bogstaver. Men vi prøvede alligevel og blev ved trods alle de øretæver, vi fik. Og langsomt lærte humlebien at flyve.

Set i hymnologiens bakspejl må det siges, at de sidste 40 år har været en meget frugtbar periode, hvor en ny generation af salmedigtere har prøvet kræfter med denne smalle, vanskelige genre. Aastrup sagde, at det var den vanskeligste af alle litterære genrer. Hvordan man afgør den slags, aner jeg ikke, men det er lidt flot at sige, når man selv synes, at man mestrer genren.

I 1986 var jeg med på et kursus på Præstehøjskolen i Løgumkloster under ledelse af Erik A. Nielsen. Opgaven på kurset var at finde ud af, om tiden var inde til, at der skulle laves en ny salmebog. Om der var skrevet tilstrækkelig mange gode salmer, som kunne berettiggte et nyt salmebogsarbejde i forlængelse af liturgikommissionen. Den nedslående konklusion var, at det var der ikke.

Men det afhænger som bekendt af, hvilke briller man ser med. I hvert fald gik der ikke mere end ret mange år, før kirkeminister Torben Rechendorff, umiddelbart før Schlüter-regeringen gik af i 1992, nedsatte en styringsgruppe, som fik til opgave at lave et samlet, officielt salmebogstillæg og et kommissorium for en salmebogskommission.

Salmebogskommissionen holdt kortene tæt ind til kroppen om, hvad de ville tage med af nyt, og det var først nogle måneder, før forslaget kom på gaden, at der slap lidt ud. Jeg fik en henvendelse fra et medlem af kommissionen, om jeg ville se på v. 3 i begravelsessalmen "Nu har du taget fra os". For nogen i kommissionen brød sig ikke om, at jeg havde skrevet: *"Og vi har hørt det rygte, / at Kristus sprængte graven, / og derfor knejser liljen / mod forårssol i haven."* Måske var det ordet "rygte", de ikke kunne lide. Men hvem vil ikke gerne med i salmebogen, så jeg lavede det om til *"Og du var selv i mørket / den dag, da Kristus døde, / du rejste ham til livet / i påskens morgenrøde"*. Begyndelsen er måske nok bedre, men de to sidste linjer svagere.

Jeg blev også spurgt, hvad jeg mente i min bryllupssalme "Der gror en rose i vor muld", hvor jeg i v. 4 skriver: *"Der bor en smerte i vort bryst, / en dag vil knoppen breste, / for vi, der finder livets lyst, / ved også vi skal miste"*. Nogen brød sig ikke om, at jeg brugte billedet med rosenknoppen, der brister, som udtryk for sorgen ved at miste den, man elsker. Det så jeg ingen grund til at lave om. Og den kom ikke med.

Men nu forelå altså det lyseblå "Forslag til ny salmebog", og vi kunne endelig se, hvad der havde fundet nåde for kommissionens strenge blikke. Jeg havde ingen grund til at beklage mig, for jeg havde fået syv salmer og seks oversættelser med, men Lars Busk Sørensen havde kun fået én salme med, og Hans Anker Jørgensen kun fem vers af en salme på syv vers. Sten Kaalø, Jens Rosendal og Inge Hertz Aarestrup ingen. Det var skuffende. Hans Anker gik i sort, vrede og fortvivlet. Jeg syntes heller ikke, det var rimeligt, at det skulle være Johannes Johansen og jeg, der havde fået flest med, for nok kan vi af og til skrive pæne vers. Men det var de mest nyskabende digtere, der var valgt fra.

Jeg spekulerede på, om jeg kunne gøre noget. Salmebogsforslaget var lagt frem til debat, men det ville ikke nytte noget at skrive en vred kronik. Det bedste måtte være at pege på nogle af de salmer, som jeg og andre mente burde have været med. Ligesom Tore Littmarck gjorde med udgivelsen "Alla de övriga 31", Verbum 1975, da "Tillägg til Den svenska psalmboken" var kommet. Jeg vidste fra de to gange, hvor jeg selv havde siddet i en "salmebogskommission" (Løgumkloster-sangbogen og Salmer og kirkeviser), at en salmebog naturligvis bliver præget af dem, der gør arbejdet. Og det er med salmer som med de kønne piger: nogle kan lide én type, andre kan bedre lide en anden type. Så uanset hvem der vælger, vil valget til en vis grad blive subjektivt.

Så fik jeg den ide, om ikke vi salmedigtere, som jo ikke måtte sidde i kommissionen, kunne komme med et fælles udspil. (Mærkeligt nok var det ikke forbudt for komponister som Peter Møller og Henrik Fibiger Nørfelt at sidde i kommissionen, selv om de havde skrevet melodier til salmer. De var vel lige så inhabile?) Vi var dog en flok, som havde arbejdet i en årrække med at skrive salmer og prøvet dem af i vores menigheder og andre sammenhænge. Så vi ved noget om, hvad der fungerer, og hvad der ikke fungerer. Jeg overvejede, om vi kunne sætte os sammen og pege på, ikke vores egne salmer, men hinandens salmer som et udspil, hvis vi kunne blive enige.

En dag besøgte jeg SF'eren, redaktør Poul Dam i hans lejlighed på Dosseringen i en helt anden anledning. Det var en oplevelse at besøge ham. Jeg har aldrig set så mange bøger. De lå i bunker overalt, på alle møbler og op ad alle vægge, men Poul Dam vidste, hvor de enkelte var.

Vi kom selvfølgelig også til at tale om salmebogsforslaget. Poul Dam havde været svensk gift og havde oversat nogle svenske salmer til Salmebogstillægget fra 1994. Men hans oversættelser var næsten alle valgt fra, og kommissionen havde bedt Helge Severinsen om at oversætte de samme

og andre salmer. Det var Poul Dam selvfølgelig lidt sur over. Jeg fortalte ham om mine overvejelser om, at vi salmedigtere kunne sætte os sammen i en slags alternativ salmebogskommission, og nogle dage efter, 10. april 2000, fik jeg brev fra ham, hvori han skrev: *"Jeg tænkte videre mht. salmebogssagen, efter at du var gået, specielt om den eventuelle alternative salmebog, eller hvad man nu skal kalde den. Den er DU kaldet til at tage initiativ til, fordi du modsat visse andre ikke kan mistænkes for at føle dig personligt forfulgt..."* Og så skitserede han en fremgangsmåde til at vælge salmer på, som jeg siden brugte i mit forslag.

Jeg talte også med Johannes Johansen, og han syntes, det var en god ide, så det endte med, at jeg sendte følgende brev ud til de salmedigtere, jeg syntes, burde være med:

Sdr. Bjert, 14. maj 2000

Kære salmedigterkolleger.

Jeg sender dette brev til Lisbeth Smedegaard Andersen, Jørgen Gustava Brandt, Johannes Johansen, Hans Anker Jørgensen, Jørgen Kristensen, Sten Kaalø, Jørgen Michaelsen, Johannes Møllehave, Jens Rosendal og Lars Busk Sørensen. Med undertegnede er vi elleve. Er der nogle, I synes, jeg har glemt?

Vi har det vist alle lidt underligt i disse måneder, efter at salmebogskommissionen har barslet med sin betænkning. Nogle af os har ingen eller næsten ingen salmer fået med i salmebogsforslaget, andre har fået nogle med, men måske ikke lige dem, de helst ville have med. Og vi ved, at hvis salmebogskommissionen havde bestået af nogle andre mennesker, ville det være andre salmer, der var kommet ind og lukket ude.

Og vi, der har fået nogle salmer med, får næsten dagligt at vide, at de salmer, vi skriver, er noget hø og hakkelse, der ikke berettiger til en ny salmebog. Og i det stykke kan jeg godt følge kritikerne et stykke vej. Skal vi have en ny salmebog, så skal vi være flere om at bære den frem end os, der er sluppet gennem nåleøjet. Målt med den verdslige poesis alen er det for traditionelt, hvad vi laver, men jeg mener også, at målestokken er forkeret. Salmer er ikke kun poesi i modernistisk forstand, men også brugsdigtning, kirkens fællessang, og derfor gælder der for den efter min mening også andre udvælgelseskriterier end for den samtidige poesi, der ikke har denne brug.

Derfor har jeg talt med Poul Dam, som jeg traf i en helt anden sammenhæng, og Johannes Johansen om en ide, jeg har gået med i et stykke tid, og som måske kunne udgøre et konstruktivt udspil til salmebogskommissionen. For det flytter ikke noget at lufte sin skuffelse over at være forbigået. Vi kan heller ikke pege på vore egne salmer, men vi kan måske pege på hinandens salmer. Vi re-præsenterer dog også en slags salmekundskab.

Hvad med at lave et forslag, en bog med ca. 100 af vore salmer (eller hvor mange det nu måtte blive), som vi, der skriver, vælger ud hos hinanden. Jeg ved godt, at vi måske er meget uenige, lige så uenige som kommissionen i al dens sammensathed, men det kunne da være interessant at se, hvilke salmer vi ville vælge hos hinanden."

Og så skitserede jeg Poul Dams system med, hvordan vi skulle stemme. Og foreslog, at vi evt. kunne mødes på min gamle højskole i Løgumkloster.

Der var fire, der ikke ville være med. Johannes Møllehave svarede aldrig, men det havde jeg egentlig heller ikke ventet. Han regner ikke sine salmer for salmer, men for kirkebladsindlæg har han

sagt. Jeg indvendte, at han dog havde udgivet en samling, der hed "Salmer". *"Ja, men det var, fordi Niels Viggo Bentzon så gerne ville."*

Jørgen Kristensen var både afvisende og imødekommende i den forstand, at han slet ikke mente, at tiden var inde til at afskaffe Den danske salmebog til fordel for en ny, og hvis vores udgivelse forudsatte, at vi skulle have en ny salmebog, ville han ikke være med. Men han ville gerne være med til alt, hvad der kunne tjene til at supplere DDS med et *rigtigt*, gerne autoriseret tillæg, der kun rummede *"de nye opdagelser og nye salmer, som vi siden 1953 med rette er kommet til at savne i DDS."* Og så vedlagde han sit hefte med Præsteverv og gav os lov til, hvis vi ville, at inddrage hans tekster i evalueringen.

Jørgen Gustava Brandt svarede nej tak, og det undrede mig ikke, for han havde klart givet udtryk for, at han ikke syntes, der var poetisk kvalitet i det, vi andre lavede.

Mere forbavset blev jeg over Johannes Johansens nej. Han svarede først ja, men et par dage efter fik jeg brev, hvori han trak sit ja tilbage: *"Kære Holger. Efter nærmere og længere omtanke nødes jeg til at sige et klart og stort NEJ til projektet, selvom det lyder så tilforladeligt uselvsk og pænt. Det er det bare ikke! Nulevende salmemagere er og blir konkurrenter – det kan og skal ikke dølgjes.*

Det er især det, at du vistnok bruger samme teknik for ikke at sige taktik som den tilforordnede super-demokratiske kommission, hvor de – efter hvad det forlyder – har stemt om salmerne, gud-hjælpemig!!! Og det er pjank. Et flertal kan og skal ikke afgøre et kunstværks kvalitet. Skæg for sig og snot for sig. ...

Tænk på Thomas fra Slangerup, den ambitiøse fyr, hvordan har det ikke set ud inden i ham, da han blev kasseret. Men han lever da i dag lifligt på menighedens tunge... .."

Første salmekonvent i Løgumkloster

I tilsagnene fra de andre var der flere af de andre, der ligeledes gav udtryk for, at de godt ville være med til at mødes og lave en udgivelse, men de ville ikke være med til at stemme på hinandens salmer. Så vi besluttede at mødes, og i efteråret 2000 var vi ni salmedigtere, der mødtes på min gamle højskole i Løgumkloster, hvor Vita og Bent Andreassen gav os husly for en billig penge. I stedet for de fire, der ikke ville være med, fik vi Jens Simonsen og Inge Hertz Aarestrup med, og de var gode at få med.

Vi kom i eget regi og betalte selv rejsen derned og kost og logi. For sådan er det i folkekirken. Rigtig mange initiativer og nybrud kommer nedefra, ved, at der er nogle, der får en ide og selv sætter den i værk. Til glæde for hele folkekirken. Selv når det drejer sig om en så central ting som salmer. Set i bakspejlet havde det måske været taktisk klogere at give os ind under Præstehøjskolen, som har midler til den slags. Men det gav en frihed bare at være os, der mødtes på Løgumkloster højskole. Vi vidste jo heller ikke, om projektet kunne bære. Og tingene gror nu bedst, når det er lyst, der driver værket.

Inge Hertz Aarestrup

Hans Anker Jørgensen foreslog med et smil, at vi skulle kalde os "De måske egnede", men den titel havde Peter Høeg jo sat sig på, så vi fik aldrig noget navn, og hvad skulle vi også med det. Vi var jo bare et konvent, en ad hoc gruppe af salmeskrivere, som gerne ville mødes nogle gange og slå et

slag for de nye salmer. Vi besluttede, at vi skulle skiftes til at lægge salmer frem for hinanden, to ad gangen, fortælle om baggrunden, læse dem op og synge dem, hvis der var melodi, og så kunne vi andre melde tilbage, hvordan vi oplevede dem, og hvad vi mente. Derefter var det op til hver enkelt salmedigter at tage stilling til, hvilke salmer der skulle med i en samlet udgivelse, og i hvilken form. Vi måtte få 12 salmer med hver. Det ville blive en bog på 108 salmer, ligesom Løgumklostersangbogen fra 1974.

Det var for os alle temmelig grænseoverskridende at lægge vore salmer frem til kritik. For det, som er skrevet med hjerteblod, er man øm over. Og hvad ville de andre sige? Det ville ikke være spor morsomt at få at vide af nogle, man respekterer, at en salme, man selv synes er helt god, ikke er særlig god. At man har oversat nogle omvendte ordstillinger eller lagt trykket forkert. Eller at et udtryk er lidt for smart. Det kræver varsomhed, og at kritikken sker sagligt og spørgende. Tilmed kendte adskillige i flokken ikke hinanden, og vi skulle alle lige finde ud af, hvad vi kunne sige til hinanden, og hvor de enkelte havde deres ømskindethed og –forfængelighed.

Jeg tror, at vi alle havde været spændt på, om det kunne lykkes. Ikke mindst jeg, der som initiativtager og ordstyrer sad for bordenden og havde ansvaret for, at det gik godt. Det gjorde det. Det viste sig at blive en utrolig spændende proces og meget lærerigt for os alle. Vi skriver forskelligt og er forskellige, og det skulle vi give hinanden lov til at være. Vi skal ikke skrive hinandens salmer, og det måtte vi lære, når vi blev for ivrige i vores forslag. Men der er noget håndværk i at skrive salmer, og det gav meget at høre, hvordan de andre læser ens salmer. Også når vi lagde en salme frem, som vi selv var usikker på.

Sten Kaalø

Det var godt at have Sten Kaalø med i gruppen. Der sad han med sit venlige smil og store skæg, sagde ikke så meget i begyndelsen, men han har et utroligt fint øre for mulighederne i en ikke helt vellykket salme. Gang på gang slog han ned på svage steder på en venlig og fin måde og kom med gode ændringsforslag, og det blev efterhånden lidt af en vits, at Sten Kaalø gang på gang foreslog os at stryge vers, fordi det, der blev sagt i de vers, allerede var sagt i et tidligere vers. Så protesterede vi vildt og voldsomt. Man kan da ikke skære i sit eget kød. Men han havde som regel ret.

Det endte med, at vi besluttede at bede Vita Andreasen om at stå som redaktør af bogen, ikke fordi den skulle redigeres, for hver digter valgte selv, hvilke salmer han eller hun ville lægge frem. Men kunne vi gøre bogen til en studiekreds bog med spørgsmål til drøftelse, ville den måske sælge bedre. Og midt i salmebogsprocessen var det nok klogt, at det ikke var mig, der udadtil optrådte som redaktør. Vita kastede sig over opgaven med stor iver, og nu da der ikke skulle stemmes om noget, ville Jørgen Gustava Brandt, Johannes Johansen og Johannes Møllehave også godt være med, Møllehave dog på den betingelse, at Vita valgte ud blandt hans vers.

Så vi blev 12, ligesom Herrens apostle, med i alt 144 salmer, og forsidebilledet, som Sten Kaalø og Lisbeth Smedegaard fandt frem, blev et nadverbillede af Arne Haugen Sørensen, med Jesus og de tolv apostle om bordet. Og vi kunne naturligvis ikke lade være med at spørge med, om der var en Judas iblandt os?

Titlen drøftede vi meget. Og der var mange forslag, "12 gange 12", "Ni ud i englekor", men det endte med et citat fra Sten Kaaløs salme "I den nat"; "Tredjedagens lyse rum", måske en lidt svær

titel at huske, men det er i det rum, vi lever og digter. Bogen blev præsenteret i forbindelse med elevstævnet på Løgumkloster højskole 21. april 2001, men udkom først lidt senere.

Ved præsentationen af bogen. Fra venstre: Vita Andreasen, Lisbeth Smedegaard Andersen, Inge Hertz Aarestrup, Lars Busk Sørensen, Sten Kaalø, Jørgen Michaelsen, Jens Rosendal, Holger Lissner

Mødet med medlemmer fra salmebogskommissionen

I efteråret 2000 mødte jeg Ole Brinth i forbindelse med et kirke-skole-samarbejde i Haderslev. Jeg fortalte ham om vores salmedigterforum og gav udtryk for, at det var en skam, at der ikke var nogen kontakt mellem os salmedigtere og salmebogskommissionen. Det kunne have været frugtbart for begge parter. Han svarede, at det slet ikke var sikkert, at vi skulle ønske os det, og det havde han sikkert ret i. Kommissionens medlemmer var jo lige så forskellige som os, og ikke alle var positivt indstillede over for vores salmer. For øvrigt fungerede kommissionen ikke rigtigt i ventetiden efter salmebogsforslagets udgivelse. Men, tilføjede han, der var adskillige i kommissionen, som meget godt kunne tænke sig at have siddet som fluer på væggen og lytte til vores samtale. Eller tage del i den.

Det endte med, at Ole og jeg besluttede at invitere tre fra salmebogskommissionen som *privatpersoner* til en uforpligtende, men saglig drøftelse af konkrete salmetekster og -melodier. Så ville de stå frit. De medbragte naturligvis deres erfaringer fra kommissionsarbejdet, og det var de holdninger, vi gerne ville møde og komme i samtale med. Det blev Eva Meile, Gerhard Pedersen og Ole Brinth, der kom og mødtes med seks af os. Så skulle vi ligesom sidst skiftes til at lægge salmer frem. Dette møde fandt sted to dage først i maj 2001. Og det kom ikke til at gå helt stille af.

De tre meget dygtige og kompetente medlemmer var gode til at læse og vurdere vore salmer, så det blev spændende og givende, og kritik var vi jo vant til. Selv om det altid gør lidt ondt at blive kritiseret af fagfolk, man gerne vil anerkendes af. Men kan man høre sagligheden i kritikken, kan man kun lære af det.

Det kom imidlertid alligevel til at spille ind, at de tre også på en måde repræsenterede salmebogskommissionen og de valg, den havde truffet. Navnlig Hans Anker Jørgensen kunne ikke lægge skjul på sin bitterhed over at være blevet vraget af kommissionen, om end der givetvis ikke altid har været enstemmighed i kommissionen. Og selv om han fik meget ros for den påskesalme, han havde skrevet kort forinden "Hvad er det at møde den opstandne mester" (og den kom da også med i salmebogen som en følge af dette møde, DDS 249), kunne han ikke dy sig for at fremføre

Hans Anker Jørgensen

nogle heftige angreb på kommissionen. Han beskyldte den for at være i lommen på en bestemt teologi, som han mente ville udelukke hans egen. Hvordan kunne de fravælge så mange salmer fra vor tid og trække vers frem af glemslen, vers, der var skrevet i en helt anden tid? Var det det, folkekirken havde brug for i dag?

En dag, da vi mødtes efter frokosten, sagde Sten Kaalø på sin egen stilfærdige måde, at han havde haft et syn. I middagspausen var han gået hen over Løgumkloster kirkegård, og da havde han forestillet sig, at salmebogskommissionen sad oppe i gluggerne i kirketårnet og kiggede søgende ud over gravene. Og så fik han den tanke: *"Lad de døde dog hvile i fred. Hvorfor grave dem op?"* Det blev sagt sødt og humoristisk, men var nok et lille hint til optagelsen af bl.a. Ambrosius Stub. Og netop Stubs salmer havde været en hjertesag for Eva Meile.

Da vi mødtes efter kaffen, var hun taget hjem. Et døgn for tidligt. Nok mest på grund af Hans Ankers voldsomme angreb, men måske blev Kaaløs syn dråben, der fik bægeret til at flyde over. Sådan er det, når det er vores ømme punkter, der rammes. For det er ikke kun os digtere, der kæmper for vores hjerteblood. Ingen orker at bruge masser af sin tid i en salmebogskommission, hvis ikke det er, fordi også de har en kærlighed til salmer og ønsker at skabe den bedst mulige salmebog. Det var ærgerligt.

Men vi andre gennemførte resten af mødet, og det er min klare opfattelse, at det møde og udgivelsen af Tredjedagens lyse rum fik indflydelse på salmebogens endelige udformning. Af de 17 salmer, som står både i Tredjedagens lyse rum og i Den danske salmebog, er der 11, som ikke var med i forslaget og alligevel kom ind i varmen. Men selvfølgelig kan nogle af dem også være ønsket af andre end os.

Lysets utålmodighed, 2011

Salmearbejdet 2009-11

Så udkom Den danske salmebog pinsedag 2003, og ligesom i 1953 lagde dønningerne sig hurtigt. Kampen var forbi, og kirkefolket tog hurtigt den nye salmebog til sig, selv om enkelte stædigt holdt fast ved 1953-udgaven. Men det var vist de færreste. Og det er mit klare indtryk, at de nye salmer, som kom med i salmebogen, bliver sunget flittigt rundt om i kirkerne.

Så gik nogle år, og tanken om, at vi salmedigtere skulle mødes igen, kom

op, når vi mødtes. For det havde været så givende at være sammen. Så i december 2008 kaldte jeg atter flokken sammen, dog et lidt andet hold. For jeg inviterede også Arne Andreasen fra Haslev udvidede højskole, Niels Johansen fra Skovlunde, Iben Krogsdal fra Hjortshøj og Leif Rasmussen fra Silkeborg højskole, mennesker, som hver for sig havde markeret sig som salme- og sangskrivere. Så ville vi ganske vist blive tretten til bords. Men vi blev nu kun tolv, ligesom sidst.

Niels Johansen

Iben Krogsdal

Jeg skrev til dem 3. dec. 2008

Kære salmedigterkolleger. For otte år siden var en del af os samlet på Løgumkloster højskole til to meget gode weekender, hvor vi lagde salmer frem for hinanden og i en åben og varm atmosfære, snakkede salmer og hjalp hinanden til at se, hvor de kunne forbedres. Dengang var situationen salmebogsforlaget, som ikke var, som vi kunne ønske.

Vore to weekender endte med udgivelsen af Trediedagens lyse rum, og heldigvis fik denne og andre udgivelser sat deres præg på Den danske salmebog, så den blev meget bedre. Selv om I ikke alle fik noget med.

I dag er situationen en anden. Salmebogen er blevet godt modtaget og velsagtens indført langt de fleste steder. Men salmedigtningen er heldigvis ikke gået i stå, og der kommer vel også en dag, hvor der skal laves et salmebogstillæg igen. Hvorfor vente så længe med at mødes?

Lisbeth Smedegaard og jeg mødtes i anden anledning, og vi talte om, at det kunne være rigtig godt at ses igen til en ny weekend, og Løgumkloster højskole er villige til at lægge hus til endnu engang ...

Hvad vi skal lægge frem for hinanden, afgør hver især. Men jeg vil foreslå, at hvis I kan, skal i hvert fald én af dem, I lægger frem, eller gerne flere, være salmer til de gammeltestamentlige læsninger, som kom ind i Alterbogen i 1992. Dem mangler vi nemlig salmer til, for de blev ikke læst op i gudstjenesten, dengang de store digtere levede. Og det rejser nogle interessante spørgsmål:

* Hvordan digter vi kristne salmer til gammeltestamentlige tekster?

Nogle af teksterne er alment menneskelige, andre er snarere kontrastlæsninger til evangeliene. Nogle er rigtig gode at læse, og andre er efter min mening ikke lette at høre uden forudsætninger.

* Hvordan kan vi skrive salmer til fortællinger uden at ende i bibelhistoriske sange?

* Hvordan med det gammeltestamentlige Guds billede? Og offertanken?

* Hvad stiller vi op med synet på Israel, det forjættede land, set i lyset af nutidens brutale konflikt mellem israelere og palæstinensere? Det synes jeg kunne være spændende at tale om ud fra de salmer, vi måske har skrevet, eller kunne nå at skrive (til februar).

* Og meget mere.

Om det skal ende med en udgivelse, ved jeg ikke, og det er egentlig ikke så vigtigt for mig i første omgang. ... Jeg har bare lyst til, at vi mødes.

Leif Rasmussen

Det viste sig, at Leif Rasmussen ikke kunne den weekend, vi kunne være på skolen, og Jørgen Michaelsen ville helst sove hjemme i sin egen seng, så han kom heller ikke. Men de andre ville meget gerne, og vi elleve andre mødtes i februar 2009, og det blev lige så spændende denne gang. Og det var godt at få nogle nye ansigter og stemmer ind i flokken.

Nogle gav udtryk for, at de syntes, at det var svært at skrive ud fra Det gamle testamente. Og ud fra givne bibeltekster. Det har vi, der prædiker, prøvet så tit og opdaget, at det kan vi godt. Så de kom med andre salmer, de havde skrevet. Det var også fint nok. Men skulle der komme noget samlet ud af vores møder, ville det være godt med et fælles tema. Og vi besluttede, at vi ville mødes igen året efter, og i mellemtiden skulle vi prøve at skrive salmer til de gammeltestamentlige læsninger.

Arne Andreasen

Men hvordan kunne vi gribe det an, når nu teksterne er så forskellige? Ja, så må også salmerne blive forskellige. Vi var stort set enige om, at Det gamle testamente ikke kun skulle høres på dets egne betingelser, som det var blevet sagt, for hvad vil det sige? Arne Andreasen går som regel ud fra et enkelt vers i teksten og folder det ud, mens andre svarer på teksten, enten ved at modsige den, for nogle af teksterne er jo valgt som kontraster til evangeliet, eller ved at gå ind i den og reagere på, hvad den siger til os. Mange af os bygger bro til dagens evangelium og episteltekst, for skal Det gamle testamente høres i gudstjenesten, skal det også høres i lyset af Kristusforkyndelsen. Tit kan det gøres ved blot et enkelt ord, der lige slår et tema an fra det evangelium, som ikke er hørt endnu. Og

det et fremgår af bogen, hvilke tekster der har været tænkt med hos den enkelte.

For at hjælpe dem på vej sendte jeg en liste ud med ideer til tekster, de kunne kaste sig over. På det tidspunkt vidste vi ikke, om vi kunne lave en bog med salmer til *alle* de gammeltestamentlige læsninger.

Da vi mødtes i året efter, i januar 2010, viste det sig selvfølgelig, at de, der havde prøvet, havde kastet sig over de tekster, som sagde dem noget i forvejen, og det var til dels de samme gode tekster, de nemme. Så nu havde vi pludselig et problem. Skulle vi tage dem alle med, som de havde slidt med, så der f.eks. var fire salmer til Præd. 3 og Salme 8, og ikke nogen til en stribe andre tekster? Eller skulle vi til at vælge? Men vi var ikke meget for at stemme hinanden ud.

Derfor besluttede vi at bede et eksternt udvalg se på de salmer, hvor der var flere bud til samme søndag. Jeg spurgte professor dr. theol. Kirsten Nielsen, som netop på Århus universitet havde arbejdet meget med Guds billeder i nyere danske salmer i forbindelse med det tværfaglige symposium *poesiTEOri*, se *Hymnologi* 2009, nr. 1; og hun havde udgivet bogen "Der flammer en ild", Aros 2007, med spændende analyser af nogle af vore salmer, tidl. seminarielæktor cand.pæd. Edith Aller, som jeg havde arbejdet sammen med, da vi udgav "Salmer og kirkeviser", og som har skrevet en ph.d. afhandling om den bibelhistoriske fortællings sprogbrug, Aros 2009, - samt dette blads redaktør Ove Paulsen, der har været præst og også arbejdet med salmer i mange år. Det var tre forskellige indfaldsvinkler, den teologiske, den sproglige og den praktiske, og de bor alle nær ved Århus, så de let kunne mødes.

Det viste sig, at det drejede sig om i alt 84 salmer, de skulle gennemgå, så det var ikke noget lille arbejde, de påtog sig. Men de lavede et fornemt stykke arbejde. I et responsum på 30 sider gennemgik og kommenterede de alle de tilsendte salmer, beskrev salmerne ud fra deres ide, teologi, form (opbygning og sprog) og gav deres vurdering, herunder relevans for kirken i dag. Og de sluttede med en indstilling til, hvilken de syntes, vi skulle vælge. At de heller ikke altid kunne blive enige om, er ikke så mærkeligt. Det er og bliver forskelligt, hvad vi tænder på. Men deres responsum var meget givende for os digtere, og selv om vi ikke fulgte alle deres indstillinger og forslag, var det en god hjælp og også medvirkende til, at vi besluttede, at der godt kunne være flere salmer til samme søndag.

Samtidig blev der i løbet af 2010 arbejdet flittigt rundt omkring i de små digterværksteder, for at der kunne blive salmer til alle 68 søn- og helligdage, som byder på forskellige 140 tekster. Jeg lavede en oversigt over, hvad vi havde og manglede, og hver digter fik 4-5 tekster at skrive salmer til. Det var ganske imponerende, hvad der blev lavet, og det vil kunne ses på det endelige resultat, at hovedparten af de 165 salmer, bogen er endt med at rumme, er skrevet i 2009, 2010 og 2011. Og en god del af

de salmer, der er skrevet tidligere, er blevet bearbejdet og strammet op, fordi de nu skulle tænkes ind i gudstjenestens gang, og dér må den anden salme gerne være en ikke for lang salme, hvad enten den lægger op til dåb, epistel eller evangelium.

Nu er alle tekster ikke lige lette at skrive til, det ved enhver prædikant, og af og til har vi da spurgt os, om det ville være at cementere et ikke særligt godt tekstvalg at skrive salmer til det. For det skal ingen hemmelighed være, at rækken af læsninger fra Det gamle testamente godt kunne trænge til en revision. Men det var ikke vores opgave.

Det er en foræring at få lov til at skrive om Kain og Abel eller Salme 8, men hvem tænder på at skrive til Salme 2 om Herren, der giver sine fjender til kongen på Zion og siger: *"Du skal knuse dem med et jernscepter, sønderslå dem som pottemagerens kar...Tjen Herren i frygt! Kys hans fødder i rædsel! Ellers bliver han vred, og I går til grunde; for hans vrede blusser hurtigt op."* Hvordan skal vi tænke det gudsbillede ind i gudstjenesten?

Lars Busk Sørensen

Og hvordan kan vi digte om Jobs fortvivlelse over, at han var født? Det er barske ord en skøn sommermorgen i september. Og hvem tør digte om Es. 60 til Helligtrekongers dag, når salmen uvilkårligt vil blive sammenlignet med K.L. Aastrups prægtige "Gør dig nu rede, kristenhed"? To tekster syntes jeg var så umulige, at de blev givet i frit udbud, og dem kunne Lars Busk Sørensen og Hans Anker Jørgensen minsandten få nogle fortræffelige salmer ud af.

Jørgen Michaelsen syntes ikke, at han magtede at deltage i møderne, men han var uden tvivl den i flokken, der har arbejdet mest med at skrive salmer til de gammeltestamentlige læsninger og gjort det meget dygtigt. I stedet sendte han et nyttigt papir med følgende fire principper for salmer til opfølgning af de gammeltestamentlige læsninger:

1. *GT-tekster, der forkynder, at Gud er Herren, og sætter os på plads over for ham, er vigtige og bør følges op af stærke Guds-salmer. – Evangeliet forkyndes så i salmerne før og efter prædiken.*

2. *Tekster, der forkynder Mose lov uden at åbne for forventningen om en frelser, må modsiges af salmer, der indeholder opfyldelsen ved Jesus Kristus. Lovens tid er forbi, nådens indtruffet.*

3. *Tekster, der forkynder skabelsens herlighed og forgængelighed – sådan som Gud har givet os den -, kan følges op med salmer, der udfolder dette. Dem har vi jo også mange af i salmebogen.*

4. *Tekster, der taler sortsynet om tilværelsen – som Prædikerens – skal modsiges kraftigt af den opfølgende salme, efter at Jesu Kristi liv, kors og opstandelse har gjort vor tilværelse ny og gengivet den dens gudgivetthed. Efter min mening.*

NB. Eksempler på de fire slags GT salmer kan findes i min samling Nådens Genklang og i heftet Lov og Evangelium.

Jørgen Michaelsen

På den baggrund udvalgte jeg 30 af hans salmer fra samlingen "Nådens genklang", Anis 1998, og lod dem indgå i materialet, som vi og Århus-udvalget skulle forholde os til. Det kunne ikke nytte at tage alle de 48 salmer med, han har skrevet til Det gamle testamente, for vi andre skulle jo også have lov til at tage udfordringen op og deltage med hver vores teologi og sprogtoner.

I december 2010 blev det, der var produceret i årets løb, samt Århus-udvalgets indstilling, sendt ud til alle deltagerne, en stor stak papir, så de kunne være forberedt til mødet i januar 2011. Og det var i sandhed en righoldig samling, for vi spænder vidt i skrivemåde, teologi og måske også poetisk kunnen. Men hvem kan sige, hvordan en salme skal være? Hver fugl synger med sit næb, og det er netop ved at arbejde med genren og dens grænser, at den udvides og forvandles. Det bærer salmehistorien rigt vidnesbyrd om.

Den dag, vi mødtes i Løgumkloster i januar 2011, trak Jørgen Michaelsen sig desværre ud af projektet med følgende begrundelse:

"1. Da vi udgav Tredjedagens lyse rum, var vi kun ansvarlige for hver sit salmeafsnit. I den nye udgivelse er alles salmer blandet sammen i et fællesskab, alle for en og en for alle. Vi er alle ansvarlige for det hele. Det medansvar kan jeg ikke tage på mig. Mine upolitiske, evangeliske salmer befinder sig i en verden for sig. Jeg ønsker dem ikke sat sammen med de rester af en marxistisk og økologisk frelstthed, jeg finder hist og her. Eller digte, der forkynder forårsfornemmelser som Helligåndens gerning.

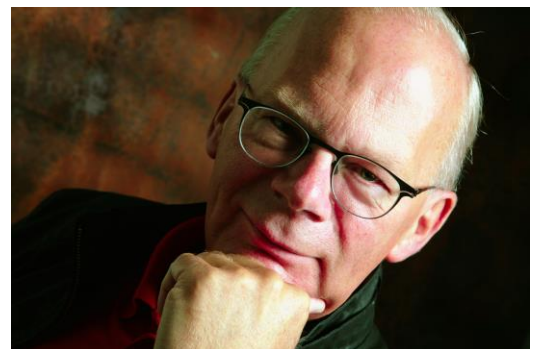
2. Du har håndplukket tre dommere. Deres kommentarer og udvælgelser beviser, at de ikke har forståelse på salmer. Og nu er vore kammerater begyndt at rette salmer og rette ind efter deres anvisninger.

3. Hvordan kan man udgive de foreliggende poetiske skrivelser som en salmebog? Jeg stiller i hvert fald ikke mine salmer til rådighed, men trækker dem herved ud af projektet."

Det var meget ærgerligt, og lidt sårende. Og jeg er slet ikke enig med ham. Naturligvis er det hans valg. Men salmebøger er altid antologier, og derfor kommer forskellige stemmer til at stå ved siden af hinanden, uanset om vi kan lide det eller ikke. Ligesom vi ligger på kirkegården. Og når der står navn under salmerne, er det digteren, der bærer ansvaret for den, ikke den, der tilfældigvis har en salme ved siden af. Jørgen Gustava Brandt måtte også finde sig i, at Britt Hallqvists lille børnesalme "Måne og sol" (DDS 13) i salmebogen står lige ved siden af hans hymne "Tænk, at livet koster livet" (DDS 14). Den første kan synes som en spurv i tranedans. Men også spurven har en plads for Vor Herres åsyn.

Nu var der pludselig huller i vores samling, for jeg havde også valgt hans salmer ud efter, hvor vi ikke havde andre. Der var ikke andet for end at uddelegere en ny runde af tekster, så vi andre skrev til nogle af de tekster, som Jørgen Michaelsen havde været ene om at byde ind på, bortset fra Jens Simonsen, den flittige mand, der for sin fornøjelses skyld havde skrevet salmer til alle Jørgen Michaelsens tekster i løbet af 2010.

Igen oplevede vi den forunderlige proces, det er at gå en række salmer igennem med tættekam, og hvad der sker med

Jens Simonsen

én selv og med salmerne, når de bliver udsat for dette eftersyn. Jeg tror, at vi alle lærte meget af det. Gang på gang udsprang væsentlige diskussioner om teologi, om sprogbehandling, om salmegenren, om liturgi af et enkelt ord. Og vi oplevede igen og igen, at bare ét eneste ord blev ændret, blev salmen anderledes.

Et morsomt eksempel fik vi, da en af os en dag lagde en salme frem, som ingen af de øvrige kunne gå helt ind for. Der var noget galt, men det var svært at sætte ord på, og først tyede vi til den sædvanlige metode med at se på, om der kunne ændres ord eller stryges vers. De to første vers blev kasseret, og lige pludselig udbød Sten Kaalø: "Prøv engang at høre, hvordan den lyder bagfra." Og så læste han v. 6, v. 5, v. 4 og v. 3 op – og alle kunne vi høre, at nu var salmen helstøbt!

Salmedigtergruppen januar 2010.

Hans Anker Jørgensen, Jens Rosendal, Sten Kaalø, Niels Johansen, Jens Simonsen, Lars Busk Sørensen, Lisbeth Smedegaard Andersen, Leif Rasmussen, Inge Hertz Aarestrup, Iben Krogsdal, Holger Lissner. Arne Andreasen var der ikke den dag.

Interessant var det også, at det var de tre kvindelige digtere, Lisbeth Smedegaard, Iben Krogsdal og Inge Hertz Aarestrup, der stort set fik deres salmer godkendt uændret, mens vi mandlige digtere måtte bide i det sure æble gentagne gange at få at vide, at det ikke alt sammen var godt nok. Var det tilfældigt, eller var det også i denne klasser pigerne, der var de dygtigste? I begyndelsen slår man sig i tøjret, når man bliver kritiseret og får forslag om at lave noget om eller udelade et vers eller to. For det var som at skære i sit eget kød. Men det viste sig alligevel, at når vi omarbejdede salmerne, blev de næsten altid bedre! Der skulle fremmede øjne til for at se, hvor verset var svagt, for i skriveprocessen kan man komme for tæt på, og en salme kan lukke sig for én. Vi tror ikke, den kan blive anderledes. Og vi holder jo også af vores børn, selv om de er skeløjede eller skrutryggede. Selvfølgelig spurgte vi os også hinanden, om der gik noget tabt ved sådan en gennemgang, noget af det spontane. Det kan ikke udelukkes. Men jeg tror, at alle, der skriver, har deres blinde pletter og "darlings", som skal dræbes.

Lisbeth Smedegaard Andersen

Der er en forskel på salmer og digte. Et digt kan sige, hvad det vil, for det er digterens eget udsagn og projekt, og hvis andre ikke vil læse det, er det bare ærgerligt. Salmer derimod er skrevet for at blive sunget af en forsamling i en gudstjeneste. De er brugsdigte. De skal være formet, så mange kan tage dem i munden og gøre ordene til deres egne ord, og så er der grænser for, hvad verset kan sige. En for privat indfaldsvinkel, et forkert eller for smart udtryk, en teologisk eller ideologisk kæphest eller en for særpræget teologi lukker andre ude og diskvalificerer verset som salme. Der er da salmer i samlingen, jeg aldrig selv vil bruge, ligesom der givetvis er nogle af mine salmer, som andre ikke kan finde på at synge. Men sådan må det være, når en rummelig kirke skal have ord at synge. Og det, der falder den ene naturligt, bliver kantet i munden på den anden. Derfor er holdningerne til Simon Grotrians salmer også så forskellige, fordi han gør noget nyt med sproget, hvad nogle synes er forfriskende, mens andre føler sig hensat til en sproglig rebus. Sproget ændrer sig hele tiden, og dermed også salmegenren.

Er der ord, der ikke hører hjemme i en salme? Kan man f.eks. bruge ord som "laterna magica", "skyline", "Sisyfos", "Jahve", "potensen", og "lufter vårens kaffestel"? Nogle vil sige ja, andre nej, og det må så komme an på en prøve, om menighederne vil tage disse vers til sig. For det er jo netop de usædvanlige udtryk, det, vi ikke helt forstår, men kun aner, de overraskende vendinger, som man som "guf-ord" kan nyde at synge. Og mon ikke også man spurgte sådan, da de store salmedigtere udvidede salmesproget? Da Kingo skrev om "*iseskrog, skarn og fortræd*", og Brorson brugte ord som "*purpurvæde*" og "*svine-lemmer*" og hengav sig til Jesus-kysseri. Og når Grundtvig taler om "*fjederham*" og "*arkepaalunet*" og skriver "*Kom, lad os tømme et bæger på ny*". Bortset fra svinelemmerne er de udtryk dog stadig i salmebogen.

Der var nok at tale om, og det var hårdt at læse salmer fra morgen til aften. Til sidst havde vi næsten krampe i hjernen. Men det var vi nødt til for at nå igennem stakken. Alligevel blev vi trods stor flid ikke færdige ved januar mødet, så der måtte endnu et møde til i maj 2011 samt mange mails frem og tilbage, før vi kunne lægge sidste hånd på værket. Og en sidegevinst er, at der er opstået samarbejde mellem nogle af digterne, så vi har fået en makker at sende ufærdige vers til. Det sparer ægtefællerne for at være den første kritiker.

Men hver enkelt salme står der på ophavsmandens ansvar. Vi kunne kun give hinanden gode råd, inspirere hinanden og sige til hinanden, at jeg forstår ikke, hvad du mener, når du skriver sådan, eller at jeg synes, du skulle nøjes med vers 2, 5 og 6. Eller ændre den eller den vending. Men hvis digteren ikke blev overbevist, så var det hans eller hendes ansvar, og så må salmen leve eller dø med den form, den har fået.

En ting kunne vi imidlertid ikke blive enige om. Det var, om der i bogen, ved salmerne eller bag i, skulle være noter, der fortalte om baggrunden for salmerne, om vores tanker omkring de ikke altid lige tilgængelige bibeltekster, vi skulle gå ud fra. Jeg ved fra min egen samling "Du fylder mig med glæde", at det er noget, mange er interesseret i, men et flertal i flokken var imod. De mener, at digte skal have lov til at stå, som de er, uden kommentarer, og sådan blev det.

Hvad skulle barnet hedde? Titlen skulle jo gerne afspejle indholdet, rumme spændingen mellem det gammeltestamentlige og det nytestamentlige budskab, længslen og profetien og opfyldelsen. Længe søgte vi at finde et udtryk fra samlingen, ligesom med Tredjedagens lyse rum. Det var igen Sten Kaa-lø, der fandt det forløsende ord. Lisbeth Smedegaard taler i en af sine salmer om "*mørkets utålmodighed*", og det drejede han til "*lysets utålmodighed*", og så var den der. Med undertitlen "Salmer til de gammeltestamentlige læsninger af tolv forskellige salmedigtere". For lyset er en gennemgående metafor i de to testamenter, det er skabelseslyset, Kristus som verdens lys, og Helligåndsluene. Den

titel rummer fremdriften fra skabelse over syndefald og frelse til fuldendelsen. Og lyset er også et gennemgående motiv i de meget smukke billeder fra *The Second Day* og *The Third Day* af Maja-Lisa Engelhardt, som vi har fået lov til at sætte foran hvert kirkeårsafsnit.

Forlaget Unitas har i de senere år markeret sig som udgiver af nye salmer, så det var naturligt at bede dem om at stå for udgivelsen. Og da kirkeministeriets udviklingsfond som indsatsområde i 2010 fokuserede på kirkemusik, søgte vi og fik 75.000 kr. til udgivelsen. Det synes vi i grunden er rimeligt nok al den stund, at en del af pengene i den udviklingsfond kommer fra de penge, som kirkeministeriet sparer ved at ophæve ordningen fra 1991 med, at brug af ny musik og nye salmer i gudstjenesten kan udløse KODA-penge.

Melodierne

Én ting er teksterne, en anden er melodierne, og først når tekst og melodi mødes og bliver ét, opstår det tredje kunstværk, en brugbar salme. Men hvad er en god salmemelodi? Det må være de melodier, der tilføjer ordene noget, som fortolker med på versene og gør dem endnu bedre, end de er i sig selv. Det er ikke svært at skrive en melodi, det går meget hurtigere end at skrive nogle vers. Men at skrive en *god* melodi, det er slet ikke lige til, selv om de somme tider kommer tilsyneladende af sig selv, kaldt frem af ordene. Gode melodier skal både have et skær af genkendelighed og alligevel noget andet, noget originalt, dét, der får hjertet til at synge. Og de skal kunne fungere i en menighed.

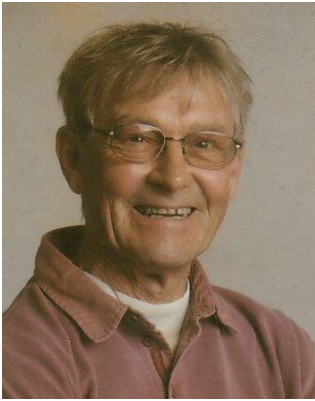
Ligesom digtere kan nyde at finde på nye udtryk og billeder, kan komponister have en glæde ved at bruge krydrede akkorder, vanskelige spring og elegante stemmeføringer, men det kræver en vis ydmyghed for at det ikke skal gå, som en engang sagde om en rytmisk melodi: *"Den duer ikke som salmemelodi, for den vil kun sig selv. Den er fuldstændig ligeglad med ordene. Den nyder bare sig selv."* Derfor kunne det have været meget spændende, om vi også havde kunnet kalde komponisterne sammen til en tilsvarende proces som den, vi var gået igennem.

Det magtede vi ikke, og kredsen ville også blive for stor. I alt 40 komponister har leveret nye melodier til samlingen, og dertil kommer, at nogle af os også har brugt koralbogsmelodier, selv om vi principielt er enige om, at en ny tekst fortjener en ny melodi, hvor der ikke som ved en gammel melodi følger en række associationer med.

Komponisterne har enkelte digtere fundet frem til og indledt et samarbejde med, og melodierne er lige så forskellige som teksterne. Så der vil i denne samling være noget for enhver smag, eller sagt på en anden måde: Enhver vil kunne finde salmer, han/hun ikke kan lide, men forhåbentlig også nogle, han/hun godt kan lide. Ligesom folkekirken og frikirkerne er mangfoldige og rige med mange udtryksformer for det samme evangelium, må salmesangen også være det. Også i salmehuset har Vor Herre mange boliger. Og forhåbentlig vil samlingen fremover kunne inspirere andre komponister til at skrive nye melodier, hvis de mener at kunne gøre det bedre. Det er langt fra altid, at en salme finder sin melodi i første hug.

Så gådefuldt stort, Løgumkloster højskole 2010

Midt i processen kom et ekstra salmebogsprojekt til. Løgumkloster højskole havde gæstfrit givet os husly for en billig penge, og en dag kom Vita og Bent Andreasen ind til os og spurgte, om vi ville hjælpe højskolen med at udgive en ny Løgumklostersangbog i anledning af højskolens 50 års jubilæum i oktober 2010. Ikke så fyldig som den gamle fra 1974, men et vidnesbyrd om, at der er sunget mange nye salmer på højskolen gennem årene. Det kunne vi dårligt sige nej til. Jens Rosendal og jeg havde jo været med til at lave den første Løgumklostersangbog, en sangbog, som dengang var et nybrud, og vi følte selv, at vi var i færd med at vise rigdommen i salmeskrivningen af i dag. Så vi lovede hver at le-

Jens Rosendal

vere to salmer eller sange ud fra temaet "Ordet i bevægelse". Den overskrift rummer jo både Ordet og ordet, kirken og højskolen og det, der sker i tiden begge steder.

Jeg tilbød at samle teksterne, Jens Rosendal at skrive en ny skolesang, og højskolens musiklærer Aksel Kroghslund Olesen, som vi allerede havde et godt samarbejde med, samlede melodierne og skrev selv en række. Bent Andreasen valgte billeder til heftet. Og til jubilæet i oktober 2010 kunne højskolen præsentere en smuk bog med 25 salmer og sange og fornemme billeder af Arne Haugen Sørensen.

Efterskrift

Normalt er det et enmandsarbejde at skrive salmer. Og de fleste af os sidder meget alene med det. Derfor har dette arbejdskonvent været en stor glæde og inspiration for de deltagende digtere, og årene 2009-11 er blevet frugtbare år for os alle. Hvad der så kommer til at leve af dette stof, kan ingen sige. Der er ikke andet at gøre end at gå i sædmandens fodspor og skrive løs og sprede dem og håbe, at nogle af dem finder den gode jord. Eller falder til jorden og dør, og bliver til den muld, hvori andre salmer kan gro. Som jeg engang skrev til Hans Anker Jørgensen:

*Skriv så salmer rigelig
ligesom gamle Grundevig!
Hvis du skriver mer end to,
er der én, der bliver go'.
Hvis du skriver mer end ti,
blir der fryd i Himmerig!*

Det har vi nu gjort.

Holger Lissner

